

Redakcja naukowa
Henryka Kwiatkowska

**Uczłowieczyć
komunikację
Nauczyciel wobec ucznia
w przestrzeni szkolnej**

impuls

PATRONAT
KNP

PAN
POLSKA AKADEMIA NAUK

Do tablicy! Ocenianie szkolne jako komunikacja nauczyciela z uczniem

Sylwia Jaskulska

17.1. Wstęp

„Kowalski, do tablicy!”. To zdanie wielu uczniom spędza sen z powiek. Dorośli także niejednokrotnie wspominają szkołę przez pryzmat szkolnego oceniania i emocji, jakie wzbudzało. Pamiętamy nauczycieli, którzy sprawiedliwie/niesprawiedliwie oceniali, pamiętamy siebie jako piątkowych czy dostatecznych uczniów... Sprawdziany, kartkówki, wypracowania, testy, świadectwa, średnie ocen, rankingi, ewaluacja... Szkoła często wręcz utożsamiana jest z ocenami i z ocenianiem – są to nieodłączne elementy szkolnej rzeczywistości.

W tekście na podstawie wyników badań własnych stawiam pytanie: jak przebiega proces oceniania w szkołach? Empiryczna odpowiedź staje się pretekstem do stawiania następnych pytań. Przyjmuję bowiem, że analiza fenomenu oceniania szkolnego pozwala na wnioskowanie nie tylko odnośnie do tego procesu, ale także innych zjawisk szkolnych czy – szerzej rzecz ujmując – kultury szkoły i dominującej w niej ideologii. Ocenienie szkolne to szczególny rodzaj komunikacji między uczniem

i nauczycielem. Zatem co/jak/dlaczego komunikuje uczniowi nauczyciel (szkoła), wystawiając mu stopnie? Problem jest skomplikowany i ważny z kilku powodów. Niektóre z nich przywołam w tekście i omówię.

17.2. Kultura jest komunikacją, komunikacja jest kulturą

Gdy sięgnęłam po historyczną już (bo napisaną w latach 50. XX wieku) książkę Edwarda T. Halla pt. *Bezgłośny język*¹, w której autor wykłada swój sposób rozumienia kultury jako komunikacji, pomyślałam, że tak właśnie można spojrzeć na wyniki badań nad ocenianiem szkolnym, które zgromadziłam. Ocenianie szkolne można potraktować jako komunikację ucznia i nauczyciela oraz odczytywać z niego kulturę szkoły.

Zachowania komunikacyjne to każdy akt użycia języka. Zachowania te są uwarunkowane społecznie – z jednej strony język jest wytworem społeczeństwa, a z drugiej jego „budulcem”. „Życie człowieka to proces komunikacji”². Język nie tyle opisuje, ile tworzy, kreuje rzeczywistość. Służy nie tylko przekazywaniu myśli, można powiedzieć, że on sam jest myśleniem. Jak pisał Johann Gottfried Herder, „jeśli jest prawdą, że nie potrafimy myśleć bez myśli i że uczymy się myśleć za pomocą słów, to język wyznacza granice i zarys całego ludzkiego poznania”³. Dzięki językowi możliwe jest wspólne doświadczanie rzeczywistości przez grupy ludzi, bo język

unifikuje proces interpretacji doświadczeń, wyznacza stosunek użytkownika języka do zjawisk otaczających grupę społeczną, nakreśla sposoby postępowania członków grupy w stosunku do siebie, w stosunku do innych grup i wreszcie stosunku do tych zjawisk rzeczywistości, które pozostają w kręgu zainteresowań użytkowników socjolektu, są przyczyną i obiektem ich działań⁴.

Utożsamianie kultury z komunikacją i komunikacji z kulturą, a przynajmniej postrzeganie ich bardzo ścisłego związku, to otwierająca wiele

¹ E. T. Hall, *Bezgłośny język*, przeł. A. Skarbińska, R. Zimand, Warszawa: PIW 1987.

² Tamże, s. 106.

³ Cyt. za: S. Grabias, *Język w zachowaniach społecznych*, Lublin: Wydawnictwo UMCS 2001, s. 41.

⁴ Tamże, s. 160.

pól problemowych perspektywa analityczna dla badacza szkoły i zjawisk w niej zachodzących.

Ocenianie szkolne to jeden z wymiarów kultury szkoły oraz szczególny rodzaj relacji między nauczycielem a uczniem oraz zespołem klasowym, bo jego zwieńczeniem jest zwykle stopień szkolny. W każdym akcie komunikacji między ludźmi jest element oceny (klasyfikowanie, wartościowanie sytuacji i jej uczestników), tu jednak wynik oceniania jest jawny i wymierny. Komunikując się z nauczycielami i rówieśnikami, uczniowie definiują, poznają i przyswajają kulturę szkoły, reguły w niej panujące i swoje miejsce w szkolnej społeczności. Komunikacja w szkole jest elementem szkolnych doświadczeń uczniów, a właściwie ich szkolnymi doświadczeniami. Zgodnie z założeniami psychologii poznawczej, na której gruncie stoję, przyjmuję, że doświadczenie indywidualne to podstawowy materiał rozwoju gromadzony w toku całego życia i aktywności jednostki w świecie⁵. Komunikacja szkolna staje się zatem materiałem rozwojowym i fundamentem dalszych doświadczeń.

Poniżej odwołam się do wyników badań własnych nad ocenianiem szkolnym. Łącznie badaniem – zrealizowanym w ciągu trzech lat (2004–2006) – objęłam dwustu uczniów kilku wielkopolskich gimnazjów⁶. Przytaczam zarówno rezultaty wykonanej ankiety, jak i fragmenty rozmów z uczniami, które prowadziłam, przygotowując się do właściwych badań. Ich uogólnionym celem było poznanie uczniowskich doświadczeń związanych z ocenianiem szkolnym – w sytuacji odpowiedzi ustnej

⁵ Takie usytuowanie teoretyczne badań zawdzięczam profesor Marii Dudzikowej, która za Marią Tyszkową przyjmuje je w kierowanych przez siebie pracach badawczych. Por. M. Tyszkowa, *Rozwój psychiczny człowieka w ciągu życia: zagadnienia teoretyczne i metodologiczne*, Warszawa: PWN 1988; M. Dudzikowa, *Mit o szkole jako miejscu „wszechstronnego rozwoju” ucznia. Eseje etnopedagogiczne*, Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls 2001; *Doświadczenia szkolne pierwszego rocznika reformy edukacji. Studium teoretyczno-empiryczne*, red. M. Dudzikowa, R. Wawrzyniak-Beszterda, Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls 2010; M. Dudzikowa i in., *Kapitał społeczny w szkołach różnego szczebla. Diagnoza i uwarunkowania*, Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls 2011.

⁶ Wyniki badań przeprowadzonych w ramach pracy nad rozprawą magisterską pt. *Odpowiedź ustna na stopień w gimnazjum z perspektywy doświadczeń uczniów* i doktorską pt. *Ocena zachowania w doświadczeniach uczniów* (wydana drukiem: S. Jaskulska, *Ocena zachowania w doświadczeniach gimnazjalistów*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM 2009) oraz rozmów z gimnazjalistami i nauczycielami w ramach przygotowań do badań. Obie prace napisałam pod kierunkiem naukowym prof. zw. dr hab. Marii Dudzikowej w Zakładzie Pedagogiki Szkolnej na WSE UAM w Poznaniu.

podczas lekcji i w sytuacji „bycia” ocenianym na stopień za zachowanie. Obie sytuacje są szczególnie czułym barometrem tego, co dzieje się w szkole. Zarówno ocena zachowania, jak i ocena za odpowiedź ustną są czymś więcej niż każdy inny stopień szkolny. Tu ocenia się nie tylko wiedzę ucznia (a w przypadku oceny zachowania wcale nie jest ona oceniana), ale także jego samego, w tym umiejętność autoprezentacji w trudnym położeniu, w bezpośredniej relacji z nauczycielem i klasą.